

Mellingeholm

Arkeologisk utredning, etapp 1

Mellingeholm 6:1 m fl
Frötuna socken
Norrtälje kommun
Stockholms län

Hans Göthberg

Mellingeholm

Arkeologisk utredning, etapp 1

Mellingeholm 6:1 m fl
Frötuna socken
Norrälje kommun
Stockholms län

Hans Göthberg

Omslagsbild: Gränsmärke (objekt 3) har en upprättstående visarsten och ligger på en berghäll, samt markerar en skiftesgräns inom Mellingeholms ägor. Foto: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2016:09
Arkeologi

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2016

Bearbetning av planer och bilder: Hans Göthberg
Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

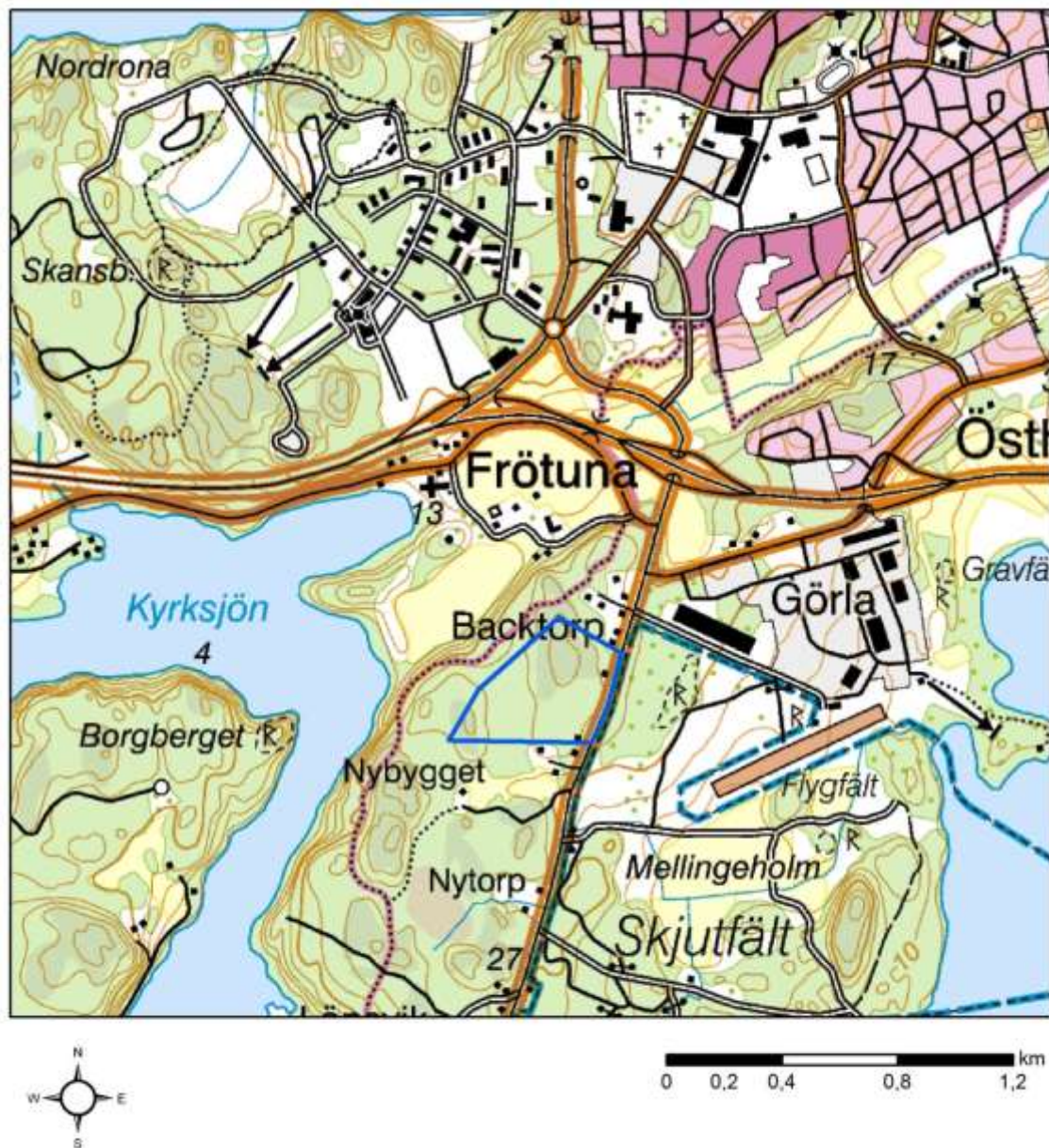
Upplandsmuseet, Fyristorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Syfte och metod	7
Fornlämningar	7
Topografi	9
Äldre lantmäterikartor och historiska uppgifter	10
Resultatredovisning	11
Diskussion och antikvarisk bedömning	14
Sammanfattning	14
Administrativa uppgifter	15
Referenser	16
Bilaga – Objektlista	16

Inledning

Upplandsmuseet utförde under april 2016 en arkeologisk utredning, etapp 1 inom fastigheterna Mellingeholm 6:1, 6:2, 6:3, 6:4 och 6:5 i Frötuna socken i Norrtälje kommun inför kommande planarbete för fastigheterna (fig 1). Utredningen gjordes på uppdrag av Norrtälje kommun och efter beslut av länsstyrelsen i Stockholms län (lstn dnr 43121-43694-2015). Projektledare från Upplandsmuseet var Hans Göthberg.

Figur 1. Översiktskarta över Norrtälje med omgivningar och utredningsområdet vid Mellingeholm markerat med blå linje. Skala 1:24 000.

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska utredningen var att fastställa om det finns fornlämningar inom utredningsområdet. Karaktär och status för dessa skulle fastställas.

Utredningen skulle bestå av etapp 1 och vid behov även en etapp 2. Etapp 2 utgick efter avstämning med länsstyrelsen eftersom etapp 1 inte visade indikationer på förekomst av äldre lämningar inom utredningsområdet. I etapp 1 ingick två moment, en kart- och arkivstudie och en fältinventering.

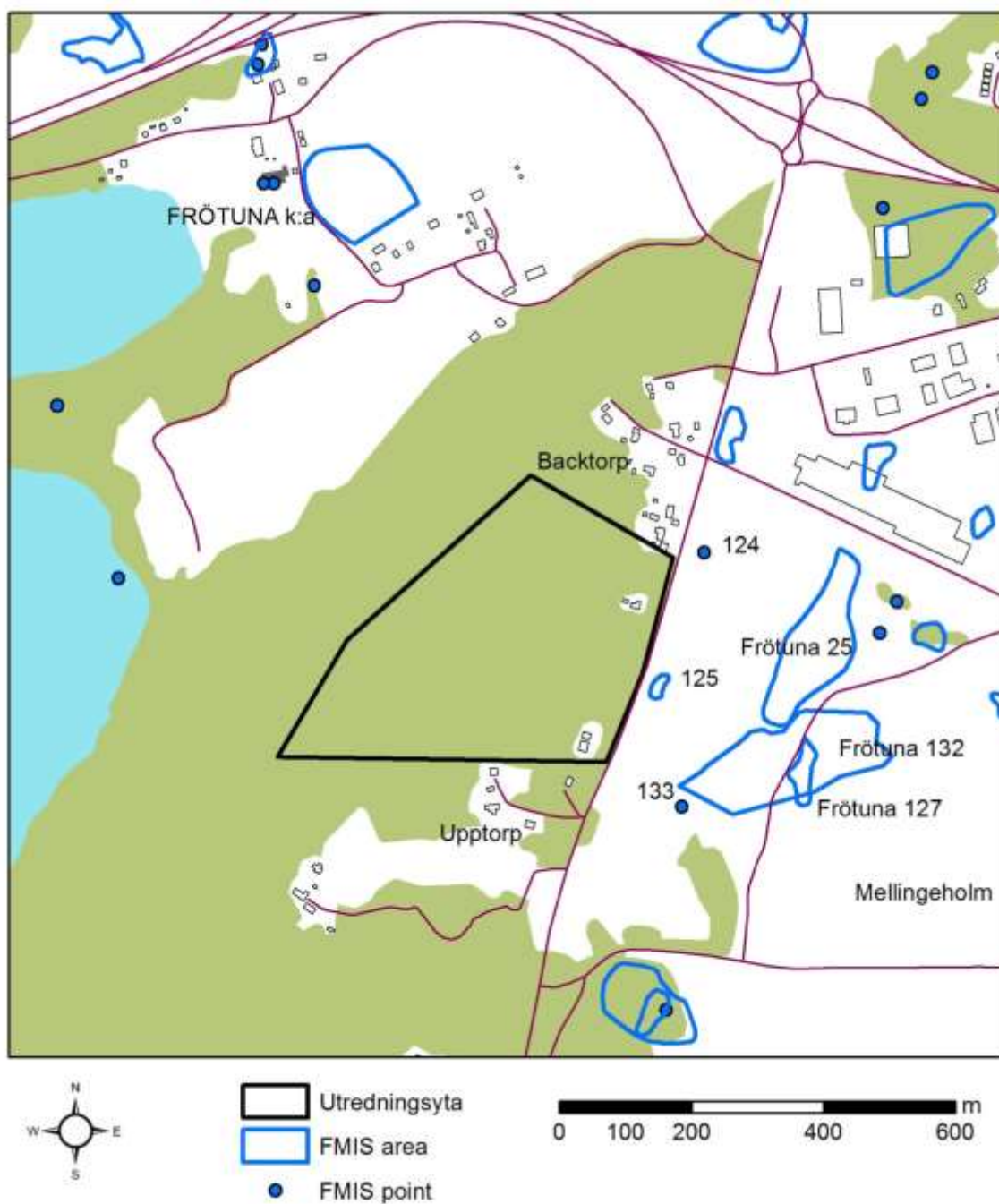
I *kart- och arkivstudien* ingick en översiktlig genomgång av äldre lantmäterikartor för att få en bild av förekomst av bebyggelse eller indikationer på sådan samt markanvändning under sen historisk tid. Därtill kom en kontroll av eventuella arkeologiska fynd som påträffats inom det berörda området. *Fältinventeringen* bestod av en systematisk okulär terrängrekonstrering av utredningsområdet där eventuella fornlämningar eller lämpliga lägen för sådana kunde observeras. Med geologsond kontrollerades företeelser som inte var synliga i markytan eller avlagringar. I detta ingick en antikvarisk bedömning av fornlämningar och lämningar av annan karaktär. Påträffade lämningar lägesbestämdes manuellt och med GPS.

Fältinventeringen utfördes under början av april, då markväxtligheten var minimal och löv inte spruckit ut.

Fornlämningar

Utredningsområdet ligger i den södra utkanten av Norrtälje och avgränsas i öster av vägen mellan Norrtälje och Åkersberga. Området utgörs av skogsbevuxen terräng. Inom utredningsområdet finns inga sedan tidigare kända fornlämningar. Strax utanför och öster om utredningsområdet på andra sidan om väg 276 Norrtälje – Åkersberga, finns boplatsen Frötuna 125 (fig 2). Boplatsen består av två härdar och fem stolphål vilka har påträffats vid två utredningar (Bondesson 2003; Andersson 2013). Något längre norrut har ytterligare en härd påträffats, Frötuna 124. Ännu längre österut finns gravfältet Frötuna 25:1 samt ett område med fossil åker, Frötuna 132. I anslutning till dessa har ytterligare spår av boplatser lokaliserats, Frötuna 127 och 133.

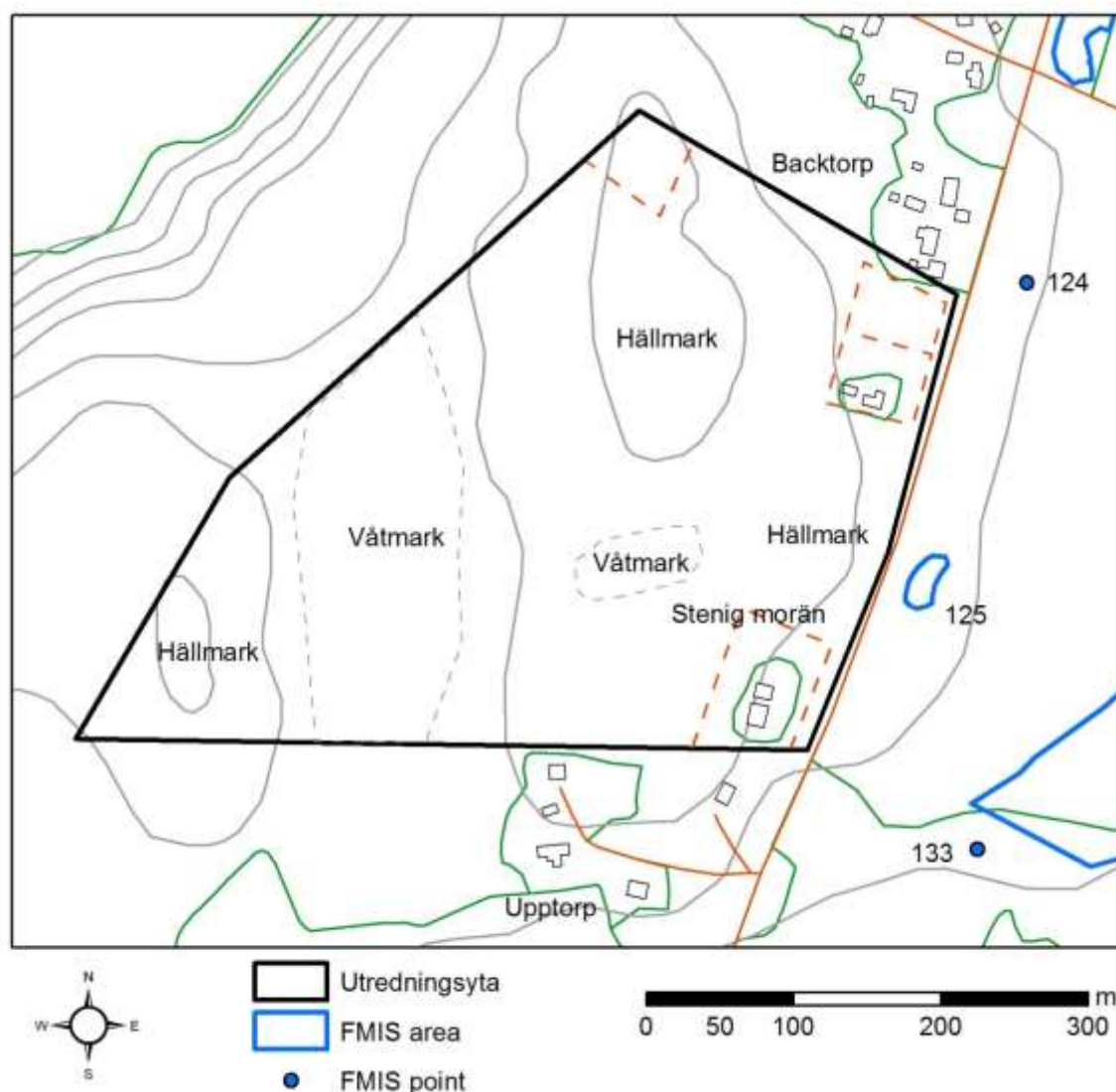
En kontroll av uppgifter om fynd i Statens Historiska Museums samlingar visade att inga sådana redovisas inom den för utredningen aktuella delen av Mellingeolm i Frötuna socken.

Figur 2. Utredningsområdet med kända fornlämningar markerade i anslutning till detta. Skala 1:10 000.

Topografi

Utredningsområdet har varit skogsbevuxet och har nyligen avverkats. Terrängen består främst av stenbunden moränmark, med inslag av berg i de högre partierna (fig 3). Nivåerna ligger mellan 30 och 40 möh. Både den östra delen och det sydvästra hörnet av området är mer höglänt, där det också finns enstaka mindre våtmarker. De två höjderna åtskiljdes av en bred svacka, som var mest tydlig invid den västra kanten (fig 4). I dessa lägre delar fanns stora inslag av närmast vattensjuk mark. I den östra kanten av området finns mindre bebyggelse inom fastigheterna Mellingeholm 6:3 och 6:4. Fastigheterna Mellingeholm 6:2 och 6:5 var obebyggda.

Figur 3. Utredningsområdets topografi med schematisk inläggning av olika marktyper samt kända fornlämningar utanför utredningsområdet. Skala 1:5 000.

Figur 4. Höjdskillnaderna i utredningsområdets västra del är påtagliga. Vy från höjden i nordvästra hörnet mot höjden i sydvästra hörnet och mellanliggande lägre terräng. Mot SV. Foto: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

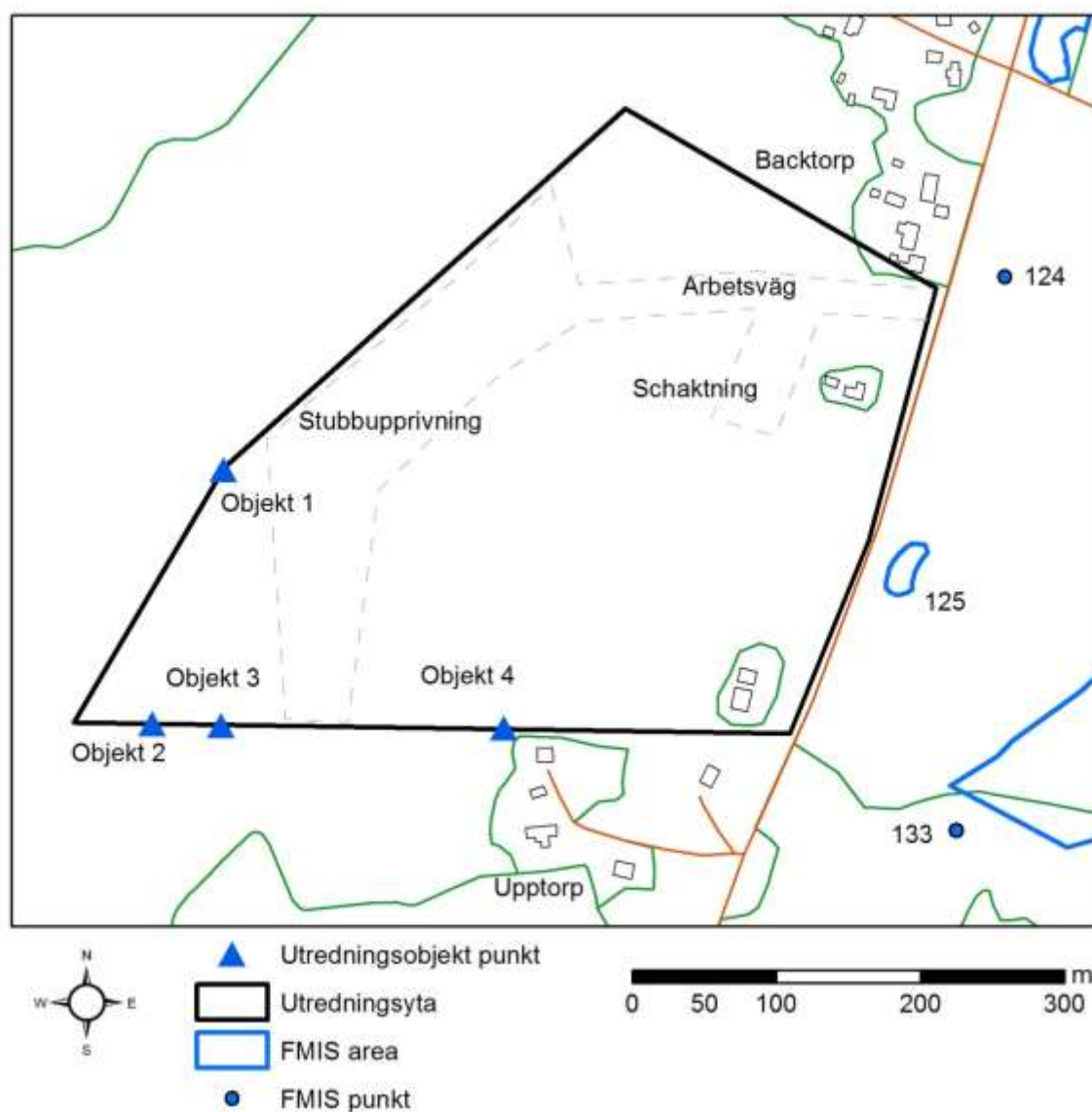
Äldre lantmäterikartor och historiska uppgifter

Utredningsområdet ligger inom Mellingeholms ägor. Det äldre kartmaterialet består av en karta från 1715. Denna visar att utredningsområdet ligger inom en del av Mellingeholms ägor som då utgjordes av skogsbevuxen mark. Vägen som ledde söderut från Norrtälje är också markerad. På vägens östra sida gick en hägnad som avgränsade inägorna i öster med åker, äng och betesmark från utmarken. Strax norr och söder om utredningsområdet fanns torpen ”Backtorpet” respektive ”Uptorpet”. Från det senare gick en mindre väg som korsade utredningsområdets sydvästra hörn. I väster gränsade Mellingeholm till Frötuna Prästgård. På kartan är ett gränsmärke markerat där gränsen ändrar riktning. Vid 1900-talets början var markanvändningen densamma inom utredningsområdet att döma av häradsekonomiska kartan från 1901-06. Skogen utgjordes huvudsakligen av barrskog.

De äldsta skriftliga beläggen i formen ”midlinge” är från 1362 enligt Ortnamnsregistret vid Institutet för Språk och folkminnen (www.sprakochfolkminnen.se). Den bestod på 1500-talet av en by med minst sex gårdar av frälse- och skattenatur. Av dessa bildades på 1600-talet ett säteri (Almquist 1931 s 742f).

Resultatredovisning

Utredningsområdet storlek är 16 hektar. Vid fältinventeringen inom *utredningens etapp 1* lokaliserades fyra gränsmärken (fig 5). I den västra kanten av utredningsområdet ligger ett gränsmärke – objekt 1. Det är ca 1 m stort och består av 0,5 m stora stenar. Visarstenen är 0,3 m hög och 0,2 x 0,3 m stor samt orienterad i SV-NO (fig 6).

Figur 5. Utredningsområdet med påträffades lämningar (objekt 1-4) och kända fornlämningar utanför utredningsområdet. Med streckad linje visas ungefärlig begränsning av de ytor där markarbeten redan påbörjats, samt arten av dessa arbeten. Skala 1:5 000.

Figur 6. Gränsmärket objekt 1 i utredningsområdets västra gräns. Visarstenen till högen. Mot V.
Foto: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

I utredningsområdets södra kant lokaliserades tre gränsmärken (objekt 2-4). Även de var ca 1 m stora och bestod av 0,2-0,5 m stora stenar. Visarstenarna var 0,3-0,5 m höga och 0,3-0,5 m stora. Objekt 2 ligger i stembunden moränmark i sluttning mot väster och är därför något osäker. Objekt 3 ligger på en uppstickande bergklack (fig 7). Slutligen ligger objekt 4 i tämligen flack mark, ca 10 m väster om hörnet av en häck.

I övrigt påträffades inga lämningar av äldre eller yngre ursprung inom utredningsområdet. Därtill var det tydliga topografiska skillnader mellan utredningsområdet och området strax öster därom, där fornlämningarna Frötuna 125 och 124 är belägna. Terrängen inom utredningsområdet är högre belägen och består av stembunden moränmark med uppstickande bergklackar. I moränmarken visade sig berggrunden ofta ligga relativt nära markytan. Närmast mitt för boplatsen Frötuna 125 finns ett större parti med uppstickande bergsklackar. Boplatsen ligger i den nedre delen av sluttningen och den anslutande skogen består av lövträd, vilket talar för mer näringsrika markförhållanden.

Figur 7. Gränsmärket objekt 3 med stående visarsten i utredningsområdets södra gräns står på en berghäll. Mot SV. Foto: Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Inom utredningsområdet fanns tydliga körskador efter avverkningen av skogen, särskilt i den lägre belägna västra delen. En följd av avverkningen i kombination med att sly inte hade hunnit bli mer än ca 0,5-1,0 m hög, var att utredningsområdet var mycket lätt att överblicka.

Mer oväntat var däremot konstaterandet att markarbeten inom utredningsområdet redan hade inletts. Det rörde sig om att en anläggningssväg hade anlagts från utredningsområdets nordöstra hörn över den norra delen (fig 5). På ett mindre parti i öster hade schaktning ner till berggrunden gjorts. Slutligen hade stubbar börjat röjas med grävmaskin i områdets västra del, och då i de lägre belägna och vattensjuka delarna. Därmed hade inte stora delar av den högre belägna terrängen berörts. Eftersom inga lämningar påträffades inom de sistnämnda delarna är Upplandsmuseets bedömning att det inte har påverkat resultatet av utredningen, även om det var olyckligt att dessa arbeten hade inletts.

Diskussion och antikvarisk bedömning

Utredningsområdets västra gräns sammanfaller med fastighetsgränsen mellan Mellinge- och Frötuna Prästgård. Gränsmärket objekt 1 står på en punkt där dessa gränser ändrar riktning. En ägomätning från 1715 över Mellinge- och Frötuna Prästgård visar ett gränsmärke på denna plats. Dessutom visar en karta från 1926 över rågången mellan Mellinge- och Frötuna Prästgård också ett gränsmärke på platsen.

Utredningsområdets södra gräns sammanfaller också med fastighetsgräns. I detta fall är det en avstyckning av olika fastigheter inom Mellinge- och Frötuna Prästgård. Den ekonomiska kartan från 1952 över Frötuna visar att fastighetsgränsen då fanns. Däremot visar inte den härads-ekonomiska kartan från 1902-06 någon fastighetsgräns där. Däremot finns ett blyertsstreck som sammanfaller med gränsen, vilket kan tyda på att avstyckningen skedde senare. Inte heller rågångskartan från 1926 visar någon fastighetsgräns i detta läge. Detta antyder att fastighetsgränsen och därmed även gränsmärkena har tillkommit under 1900-talet.

Gränsmärkena kan ur antikvarisk synpunkt karaktäriseras som Övrig kulturhistorisk lämning eftersom de står i by- och skiftesgränser och saknar inskription.

Sammanfattning

Upplandsmuseet gjorde i april 2016 en arkeologisk utredning, etapp 1 inom fastigheterna Mellinge- och Frötuna Prästgård 6:1 m fl i den södra utkanten av Norrtälje i Stockholms län. Syftet var att fastställa om det finns okända fornlämningar inom utredningsområdet.

Inom utredningsområdet lokaliserades fyra gränsmärken i dess västra och södra kanter. Gränsmärket i den västra kanten står i gränsen mellan Mellinge- och Frötuna Prästgård och kan ha anor till åtminstone början av 1700-talet eftersom det är utsatt på en karta från 1715. De tre gränsmärkena i den södra gränsen markerar en intern gräns inom Mellinge- och Frötuna Prästgård och kan möjligen ha tillkommit under 1900-talet.

Topografiskt finns en påtaglig skillnad mellan höglänt morän- och bergsbunden terräng inom utredningsområdet och lövskogsbevuxna näringsrika marker öster därom. Utredningsområdets östra gräns sammanfaller också med avgränsningen av inägor och skogbevuxen utmark enligt en karta från 1715. Denna skillnad i markanvändning förstärks av att det inom inägomarken finns såväl gravfält, boplatser som fossil åkermark.

Administrativa uppgifter

<i>Plats:</i>	Mellingeholm 6:1, 6:2, 6:3, 6:4 & 6:5, Frötuna socken, Norrtälje kommun, Stockholms län
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2
<i>Uppdragsgivare:</i>	Norrtälje kommun
<i>Fältarbetsperiod:</i>	2016-04-05
<i>Upplandsmuseets projektledare:</i>	Hans Göthberg
<i>Upplandsmuseets personal:</i>	Dan Fagerlund
<i>Upplandsmuseets diarienummer:</i>	Ar-875-2015
<i>Upplandsmuseets projektnummer:</i>	8576
<i>Länsstyrelsens handläggare:</i>	Carina Örneklint Berg
<i>Länsstyrelsens beslutsdatum:</i>	2016-01-27
<i>Länsstyrelsens diarienummer:</i>	43112-43694-2015
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Dokumentationsmaterial:</i>	Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Referenser

Lantmäteriakter

Lantmäterimyndigheten Stockholms län

Frötuna socken

Mellingeholm

Ägomätning 1715 01 – FRU – 4

Rågängsåtgärd 1926 01 – FRU – 221

Rikets allmänna kartverk

Häradsekonomiska kartans blad Norrtälje, 1901-06.

Litteratur

Almquist, J. A. 1931. Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Första delen. Stockholms och Uppsala län. Band 2. Säterier. Stockholm.

Andersson, K. 2013. Ny huvudvattenledning Kvisthamra – Lönsvik. Arkeologisk utredning, Norrtälje och Frötuna socknar, Norrtälje kommun, Uppland. Stockholms läns museum, rapport 2013:1.

Bondesson, W. 2003. Mellingeholm, Uppland, Frötuna socken. Arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet. UV Mitt rapport 2003:21. Stockholm.

Bilaga – Objektlista

Objekt 1. Gränsmärke, 1 m stort och av 0,5 m stora stenar. Visarsten 0,2 x 0,3 m stor och 0,3 m hög, orienterad i SV-NO.

Objekt 2. Gränsmärke, 1 m stort, av 0,3-0,5 m stora stenar. Visarsten 0,3 x 0,5 m stor och 0,3 m hög.

Objekt 3. Gränsmärke, 1 m stort, av 0,2-0,4 m stora stenar. Visarsten 0,2 x 0,3 m stor och 0,5 m hög, orienterad i S-N.

Objekt 4. Gränsmärke, 1 m stor och av 0,2-0,4 m stora stenar. Visarsten 0,2 x 0,4 m stor och 0,5 m hög, orienterad i Ö-V.